

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.33>

ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ВІДКРИТИХ ГІРНИЧИХ РОБІТ

Сологуб А.М.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»,
ORCID: 0009-0002-7197-4921

Сологуб А.М. Поняття та юридичні ознаки правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт.

Вказується, охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Видобуток корисних копалин, в тому числі і відкритим способом, є важливим джерелом економічного розвитку та економічної незалежності держави. Проте проведення відкритих гірничих робіт супроводжується значним негативним впливом на навколишнє природне середовище. Тому в умовах європейської інтеграції, екологічна безпека при проведенні відкритих гірничих робіт як складова екологічної безпеки, має важливе значення для національної безпеки України.

У зв’язку з відсутністю наукових напрацювань та чіткого законодавчого врегулювання питання екологічна безпека при проведенні відкритих гірничих робіт, на сьогодні є необхідним дослідити поняття та юридичні ознаки правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт. Для цього у статті висвітлено різні наукові підходи до визначення поняття екологічної безпеки та правового забезпечення, проведений правовий аналіз даних поняття, на підставі чого виведено поняття екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт, а також поняття та юридичні ознаки правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт.

В результаті дослідження, встановлено, що вивчення поняття екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт є актуальним та має практичне значення для визначення способів та засобів її забезпечення, враховуючи усю специфіку відкритих гірничих робіт. А дослідження поняття та юридичних ознак правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт надає можливість пропрацювати недоліки та розробити діє правові механізми для її забезпечення. Тому дана наукова робота є важливою як для теорії права екологічної безпеки та екологічного права в цілому, так і на практиці.

Ключові слова: екологічна безпека, національна безпека, охорона навколишнього природного середовища, надра, гірничі роботи, відкриті гірничі роботи, правове забезпечення екологічної безпеки.

Solohub A.M. Concepts and legal signs of legal provision of environmental safety during open-pipe mining works.

It is indicated that the protection of the natural environment, the rational use of natural resources, ensuring the ecological safety of human activities are an integral condition for the sustainable economic and social development of Ukraine. Mining, including open-pit mining, is an important source of economic development and economic independence of the state. However, open-pit mining is accompanied by a significant negative impact on the environment. Therefore, in the context of European integration, environmental safety in open pit mining as a component of environmental safety is of great importance for Ukraine’s national security.

Due to the lack of scientific developments and clear legislative regulation of the issue of environmental safety in open pit mining, it is necessary to study the concept and legal features of legal support for environmental safety in open pit mining. To this end, the article highlights various scientific approaches to the definition of the concept of environmental safety and legal support, and provides a legal analysis of these concepts, on the basis of which the author derives the concept of environmental safety in open pit mining, as well as the concept and legal features of legal support for environmental safety in open pit mining.

To this end, the article highlights various scientific approaches to the definition of the concept of environmental safety and legal support, and conducts a legal analysis of these concepts, on the basis of which the author derives the concept of environmental safety in open pit mining, as well as the concept and legal features of legal support for environmental safety in open pit mining.

As a result of the study, it is established that the study of the concept of environmental safety in open-pit mining is relevant and has practical significance for determining the ways and means of ensuring it, taking into account all the specifics of open-pit mining. And the study of the concept and legal features of legal support for environmental safety in open pit mining provides an opportunity to work out the shortcomings and develop effective legal mechanisms to ensure it. Therefore, this research is important both for the theory of environmental safety law and environmental law in general, and in practice.

Key words: environmental safety, national security, environmental protection, subsoil, mining, open-pit mining, legal support for environmental safety.

Постановка питання. Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров’я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об’єктів, пов’язаних з історико-культурною спадщиною [1].

В тому числі держава здійснює регулювання гірничих відносин з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також з охорони прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян [2] і визначає особливості екологічної безпеки гірничих робіт [3]. При цьому нормативно ніде не визначене та не закріплене поняття екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт. Така законодавча прогалина негативно впливає на правове розуміння та правозастосування даного поняття, враховуючи особливості здійснення самого процесу відкритих гірничих робіт та його наслідків для екологічної безпеки. Адже розробка надр несе шкідливий вплив майже на всі складові навколишнього природного середовища, а особливо при проведенні відкритих гірничих робіт спостерігаються масштабні негативні зміни в ґрунті, воді, повітрі, тощо [4]. Тому важливим з теоретичної та практичної сторони є напрацювати та ввести поняття екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт та визначити юридичні ознаки правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підходам до визначення поняття екологічної безпеки та проблемі правового забезпечення екологічної безпеки присвячені наукові роботи В.І. Андрейцева, В.А. Андронов, С.Р. Артем’єв, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкової, О.В. Бригада, О.В. Брусакової, А.С. Євстігнеєва, О.В. Жавнерчик, Н.В. Ільків, А.Б. Качинський, М.В. Краснової, Ю.А. Краснової, Л.Є. Купінець, О.В. Рибалова, К.А. Рябець, М.В. Сарапіна, О. Хімич, Ю.С. Шемшученко та іншим.

У зв'язку з цим, метою цієї статті є аналіз теоретико-правових досліджень та законодавчого врегулювання питань екологічної безпеки, а також розробка визначення поняття «екологічна безпека при проведенні відкритих гірничих робіт», виокремлення її характерних ознак та визначення юридичних ознак правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт.

Результати дослідження. У працях науковців в галузі екологічного права, можна знайти різні визначення поняття екологічної безпеки.

Наприклад, Шемшученко Ю.С. визначає екологічну безпеку як стан захищеності довкілля від порушення його екологічної рівноваги [5]. Заржицький О.С. у своїх дослідженнях розглядає екологічної безпеки як комплексний стан певних властивостей довкілля, які створені цілеспрямованою діяльністю людей, з урахуванням обґрунтованих допустимих навантажень антропогенних чинників на навколишнє середовище і негативних змін, що відбулися в ньому, і забезпечують збереженість життєдіяльності людини [6, с. 32]. За Малишко М.І екологічна безпека - це систему заходів, спрямованих на захист життєво необхідних інтересів людини від несприятливого впливу навколишнього природного середовища, слушно вказуючи при цьому, що екологічна безпека є центральним питанням екології людини, оскільки безпосереднім об'єктом охорони є людина, її економічні інтереси, екофонд [7, с. 331–335]. В широкому розумінні поняття екологічної безпеки подає Андрейцев В.І., який розглядає її як складову національної і транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я особи, суспільства і держави [8, с. 91]. Хлобистов Є.В. пропонує розглядати економічну безпеку як певний стан розвитку продуктивних сил і нормативно-правових відносин у суспільстві, який здатний забезпечувати стале відтворення природно-ресурсного потенціалу, сприятливі екологічні умови для життєдіяльності населення [9]. Хильком М.І. екологічна безпека визнається як компонент національної безпеки, а відповідно повинна забезпечувати захист інтересів людини, суспільства, держави, довкілля від реальних чи потенційних загроз, що їх створюють природні чи антропогенні чинники [10, с. 71]. Варламова І.С. у своїх дослідженнях робить висновок, що екологічна безпека – це здатність зберігати рівновагу і збалансованість у тріаді «екологія-економіка-соціум», що створює потенційні можливості для протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам і викликам, забезпечує стійкість соціально-економічного розвитку [11]. Краснова Ю.А. пропонує поняття «екологічна безпека» розуміти як стан навколишнього природного середовища, при якому системою взаємопов'язаних природоохоронних заходів політичного, економічного, технічного, організаційного, державно-правового та іншого характеру забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для всіх його складових компонентів, включаючи життя і здоров'я людей під час здійснення будь-яких видів природо-користування. [12, с. 104]. Яворська В. у своїй науковій праці приходять до висновку, що екологічна безпека – це стан захищеності людини, суспільства, довкілля та держави від наслідків антропогенного впливу, стихійних лих і катастроф, які можуть бути реальними або потенційними загрозами, що може вплинути на порушення екологічної рівноваги, яка необхідна для постійного економічного та соціального розвитку нашої держави і забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [13].

Таким чином, аналізуючи теоретичні визначення поняття екологічної безпеки, можна дійти висновку, що наукові погляди умовно розділилися: одні розглядають екологічну безпеку як безпечний стан довкілля, інші – як систему засобів забезпечення сприятливих для життя умов навколишнього природного середовища.

Українське ж законодавство щодо охорони навколишнього природного середовища дає нам визначення поняття екологічної безпеки, як такого стану навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. [1]. Слід зазначити, що в даному визначенні говориться про те, що екологічна безпека забезпечується попередженням погіршення екологічної обстановки. При цьому у законодавстві України відсутнє визначення поняття «екологічної обстановки». Якщо звернутися до тлумачення самого слова «обстановка», то воно означає сукупність умов, за яких

що-небудь відбувається або становище [14, с. 820]. Тому в даному випадку «екологічну обстановку» слід розуміти як «умови, в яких перебуває екологія» або «екологічний стан». В свою чергу, екологічний стан в науковій літературі трактується як сукупність умов і чинників абіотичної і біотичної природи, що визначають природні процеси в екосистемах і навколишньому середовищі, а також вплив людини на навколишнє середовище. Ця сукупність умов і чинників характеризується кількісними значеннями певних параметрів [15, с. 10]. Тому, говорячи про «екологічну обстановку», слід розглядати ту інформацію про стан навколишнього природного середовища чи стан окремих його об'єктів, зокрема таких як земля, вода, надра, атмосферне повітря, рослинний, тваринний світ, яка виражається у відповідних кількісних показниках певних їхніх параметрів, які є безпечними для здоров'я людини.

Тобто, законодавчо поняття екологічної безпеки обмежується *лише станом навколишнього природного середовища, де лише попереджається погіршення екологічної обстановки та попереджається виникнення небезпеки лише для здоров'я людей*. На сьогодні застосування такого обмеженого підходу до визначення поняття екологічної безпеки в чинному законодавстві України є неактуальним та недоцільним. Інтенсивність інтеграційних процесів та глобалізація екологічних проблем змушує дивитися на це питання значно ширше.

На даний час існує реальна загроза для національної безпеки України у екологічній сфері [16]. Також процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, що в свою чергу потребує впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління з реалізацією в Україні міжнародних природоохоронних ініціатив [17].

Таким чином, екологічна безпека є частиною національної безпеки, яка забезпечується інтегрованим способом, із застосуванням цілого комплексу дій як з боку держави, так і з боку міжнародного товариства: соціальною поведінкою населення, розвитком економіки, раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу підприємництвом, правовим врегулюванням з чітким визначенням норм, стандартів, систем захисту та відновлення ресурсів, встановленою відповідальністю, запровадження міжнародних стандартів та контролю.

Тому розроблення та запровадження державою єдиного підходу до визначення поняття екологічної безпеки має як теоретичну, так і практичну цінність. Дослідження поняття екологічної безпеки є важливим для з'ясування зокрема і змісту поняття екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт, яка є невід'ємною її складовою.

Варто зазначити, що законодавством України не надано визначення поняття екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт [3]. В науковій спільноті це питання також є недослідженим.

Розглядаючи надра, як один із об'єктів навколишнього природного середовища, стан якого впливає на екологічну безпеку слід зазначити, що у сфері надрокористування в Україні існують значні проблеми, які є реальною загрозою економічній безпеці держави. Довготривале інтенсивне видобування надр у певних регіонах призвело до істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру [17].

Видобуток корисних копалин з метою їх переробки є однією з головних цілей користування надрами. Водночас, розробка надр несе масштабний негативний вплив майже на всі складові навколишнього природного середовища та на його загальну якість [18]. Особливо значний негативний вплив на навколишнє природне середовище відбуваються при проведенні відкритих гірничих робіт [4].

Недоліками відкритого способу розробки є геомеханічні зміни: зміна рельєфу місцевості, погіршення геологічної структури гірських порід, механічне ушкодження ґрунтів, ліквідація ґрунту; гідрологічні зміни: зміна положення та динаміки руху підземних вод і гідрографічної мережі, погіршення якості води неглибоко залягаючих водоносних горизонтів, погіршення водного режиму ґрунтового покриву; хімічні зміни: зміна складу і властивостей атмосферного повітря, води і ґрунтів; фізико-механічні: забруднення повітря, його підігрів, зміна властивостей ґрунтового покриву; шумове забруднення, вібрація ґрунту та гірського масиву, викиди породи при вибухах; погіршення прозорості атмосфери та інші можливі явища, які супроводжують гірничі розробки, негативно впливаючи на навколишнє середовище [19].

Законодавець розглядає гірничі роботи, як комплекс робіт з проведення, кріплення та підтримки гірничих виробок і виймання гірничих порід в умовах порушення природної рівноваги, можливості прояву небезпечних і шкідливих виробничих факторів [3].

У спільній науковій праці «Відкриті гірничі роботи: Ч. I. Процеси відкритих гірничих робіт» Фролов О.О. та Косенко Т.В. визначають, що гірничі роботи являють собою комплекс процесів з проведення гірничих виробок та виймання корисної копалини і пустих порід. Відносно земної поверхні видобування корисних копалин можливо вести відкритими і підземними роботами. Гірничі роботи, що проводяться безпосередньо з земної поверхні у відкритих гірничих виробках з метою видобування різноманітних гірських порід, називаються *відкритими гірничими роботами*. Відкритою гірничою виробкою називається виробка, яка пройдена на земній поверхні та має незамкнений контур поперечного перерізу. До відкритих гірничих виробок відносяться кар'єри, траншеї, напівтраншеї, котловани. *Кар'єром* називається сукупність гірничих виробок, що утворюються під час видобутку корисної копалини відкритим способом. [20, с. 7]. Крім того, авторами виділяють особливості, які характеризують відкритий спосіб розробки в порівнянні з підземним: необхідність видалення з кар'єру (або переміщення в його контурах) значних об'ємів розкривних порід; необхідність дотримання певної послідовності відробки шарів (виїмку лежачого нижче шару гірських порід можна починати тільки з деяким відставанням в часі від початку виїмки лежачого вище шару); практично необмежена можливість створення і використання високопродуктивного великогабаритного гірничого і транспортного обладнання, здатного забезпечити найбільш високі техніко-економічні показники. А також зазначаються переваги відкритого способу розробки в порівнянні з підземним: можливість забезпечення більш високого рівня комплексної механізації і автоматизації гірничих робіт, більш висока продуктивність праці, менша вартість продукції, більш безпечні і гігієнічні умови праці, більш повне вилучення корисної копалини, менші питомі капітальні витрати, і недоліки: залежність від кліматичних умов, необхідність відчуження значних площ земель, порушення водного балансу надр [20, с. 10].

Об'єктами відкритої розробки є тверді корисні копалини, до яких належать родовища елементів або їх сполук (чорних, легких, кольорових металів тощо); кристалів (гірський кришталь, алмаз, корунд та ін.); мінералів (викопні солі, графіт, мармур, глина тощо). За промисловим використанням вони у свою чергу поділяються на рудні або металічні; нерудні або неметалічні; горючі або каустобіоліти. Видобута з надр Землі мінеральна сировина використовується як безпосередньо за призначенням, так і шляхом вилучення з неї вміщуючих корисних природних хімічних сполук або елементів [21, с. 13].

Таким чином, можна сформулювати таке визначення поняття екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт: це частина екологічної безпеки, яка є *невід'ємною частиною національної безпеки*, а також це такий *стан розвитку суспільних правовідносин*, при якому за допомогою системи організаційно-правових та інших заходів, а також інтегрованого підходу *забезпечується право особи на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище* при проведенні відкритих гірничих робіт, *забезпечується чітке регулювання* проведення відкритих гірничих робіт, *забезпечується запобігання погіршенню, своєчасне виявлення і ліквідація реальних і потенційних загроз, екологічних ризиків, та негативних екологічних наслідків, які виникають* при проведенні відкритих гірничих робіт для життя і здоров'я особи, суспільства і держави, а також *забезпечується відповідальність* за порушення законодавства, яке регулює проведення відкритих гірничих робіт.

Враховуючи сформоване поняття екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт, ми бачимо, що для того щоб екологічна безпека, в тому числі і екологічна безпека при проведенні відкритих гірничих робіт, була реалізованою, вона має бути забезпечена.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено, що екологічна безпека гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [1]. Цю функція на себе бере держава, визначаючи в статті 16 Конституції України свій обов'язок в забезпеченні екологічної безпеки на території України [22]. Крім того, визначено, що і власник (керівник) гірничого підприємства забезпечує безпеку проведення гірничих робіт, в тому числі екологічну безпеку [3].

У сучасній науковій літературі поняття правового забезпечення має різні значення: як правова діяльність, як правова процедура та нормотворчість, як правове регулювання, як правова практика та правова технологія [23]. Так, на думку Тендюк А.О., забезпечення екологічної безпеки є основною метою екологічного менеджменту, який доцільно розуміти як цілеспрямовану, свідому діяльність, пов'язану з розробкою, впровадженням, реалізацією, контролем заходів спрямова-

них на оптимізацію взаємодії людини та навколишнього природного середовища [24]. А Купінець Л.Є., вивчаючи механізми забезпечення екологічної безпеки аграрного землекористування, наголошує, що забезпечення екологічної безпеки можливе лише *шляхом створення відповідного правового поля*, раціонального поєднання адміністративних і економічних механізмів державного управління цим процесом у рамках адекватних організаційних структур, проведення відповідної інноваційно-інвестиційної політики та формування необхідного інформаційного простору [25, с. 162]. Щодо правового забезпечення слід також зазначити позицію Костюченко О.Є., який визначає правове забезпечення як безперервну діяльність суб'єктів права, в межах їх компетенції, зі створення правових умов, усіма правовими засобами щодо закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб та їх груп [26].

При цьому в науковій літературі виділяють основні елементи правового забезпечення: об'єкт, суб'єкт, норми права, правові відносини та їх зміст, а також гарантії, заходи, засоби, форми та методи правового забезпечення [27].

Щодо елементів правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт можна зазначити наступне.

Об'єктом є екологічна безпека при проведенні відкритих гірничих робіт.

Суб'єктами правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а також місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень, визначених законодавством у сфері гірничих відносин, а також власник (керівник) гірничого підприємства. В Гірничому законі України визначено, що гірничі підприємства, установи, організації та гірничі об'єкти, які в сукупності називаються гірничими підприємствами, займаються розвідкою, розробкою, видобутком та переробкою корисних копалин і веденням гірничих робіт, будівництвом, ліквідацією або консервацією гірничих підприємств, науково-дослідною роботою, ліквідацією аварій у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, незалежно від їх форми власності та підпорядкування. В свою чергу, гірниче підприємство, яке видобуває корисні копалини відкритим способом, називається кар'єром і може перебувати у різних формах власності [3].

Норми права: екологічна безпека при проведенні відкритих гірничих робіт забезпечується системою правових норм, які умовно можна поділити на *загальні* (наприклад, Конституція України [22], Кодекс цивільного захисту України [28], Закон України «Про охорону праці» [29], Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [17]), *спеціальні* (наприклад, Гірничий закон України [3], Правила охорони праці під час розробки родовищ корисних копалин відкритим способом [30]) та *локальні* (наприклад, розроблені гірничим підприємством інструкція підприємства з охорони праці, план ліквідації аварій, технологічні карти та паспорти).

Слід звернути увагу, що в Гірничому законі України вказані лише загальні особливості екологічної безпеки гірничих робіт такі, як основні екологічні вимоги у сфері проведення гірничих робіт, запобігання шкідливому впливу гірничих робіт та заходи щодо забезпечення екологічної безпеки при проведенні гірничих робіт [3]. В свою чергу, Правила охорони праці під час розробки родовищ корисних копалин відкритим способом визначають лише вимоги, яких мають дотримуватися гірниче підприємство і його працівники для створення безпечних умов праці при виконанні відкритих гірничих робіт, які є видом робіт підвищеної небезпеки [30]. Тобто в українському законодавстві на сьогодні не має нормативно-правового акту, який би визначав лише екологічні вимоги при проведенні відкритих гірничих робіт, враховуючи їхню специфіку здійснення.

Правовідносини: відносини, які виникають при проведенні відкритих гірничих робіт. Наприклад: проектування та введення в експлуатацію гірничодобувних об'єктів; отримання дозволів; підготовка земної поверхні родовища до експлуатації шляхом відселення населення, зносу житлових і промислових будівель, вирубування дерев і чагарників, осушення боліт і озер, відведення до нових русел за межі кар'єрного поля річок і струмків та огороження його площі нагірними канавами, перенесення доріг, силових і освітлювальних ліній електропередач тощо; проведення спеціальних гірничих виробок; видалення з кар'єру певного об'єму гірничої маси та будівництво транспортних комунікацій, які забезпечують доступ до робочих горизонтів; виймання порід розкриву з метою утворення доступу до корисної копалини та вилученні з надр корисної копалини; ведення роботи з рекультивации порушених земель [21, 30].

Засоби: Створена та функціонує законодавчо визначена система органів, що здійснюють державне управління у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр та їхні повноваження [2].

Крім того, оскільки надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування [2], то відкриті гірничі роботи проводяться за спеціальним дозволом на користування надрами, а також при наявності технічного проекту розробки родовища корисних копалин, затвердженого і погодженого в установленому порядку, та геолого-маркшейдерської, технічної та обліково-контрольної документації (календарні плани розвитку гірничих робіт, проекти, паспорти, схеми) [3].

Також нормативно закріплено, що відкриті гірничі роботи відносяться до робіт підвищеної небезпеки та виконуються на підставі дозволу на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, який видається територіальним органом Держпраці за місцем державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи - підприємця [30; 31].

Державний нагляд у сфері гірничих відносин за додержанням гірничого законодавства під час проведення гірничих робіт, будівництва та експлуатації, ліквідації або консервації гірничих підприємств здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах охорони праці, державного гірничого нагляду (далі - орган гірничого нагляду), та іншими центральними органами виконавчої влади відповідно до законів України [3].

В Україні функціонує система державного моніторингу, яка здійснює спостереження, збір, обробку, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища та рівень його забруднення, а також ведуться державні кадастри природних ресурсів та державний облік об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища [3].

Ще одним засобом правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт є затвердження екологічних нормативів, які встановлюють гранично допустимі норми впливу на навколишнє природне середовище, зокрема нормативів якості води для визначення екологічного стану масиву поверхневих вод [32]; нормативів гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах [33]; нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря [34].

Методи: аналізуючи законодавство, можна дійти висновку, що використовується в переважній більшості імперативний метод правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт (метод владних вказівок, зобов'язань чи заборон).

Гарантії: за порушення законодавства щодо безпеки проведення гірничих робіт, в тому числі і щодо екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт, передбачені дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова, кримінальна відповідальності [3]. Проте відсутність чітких норм, які б передбачали юридичну відповідальність саме суб'єктів здійснення відкритих гірничих робіт за заподіяння ними шкоди екологічній безпеці при проведенні відкритих гірничих робіт, призводить до проблематичності притягнення до відповідальності порушників, а отже і до проблем практичного забезпечення гарантованого державою конституційного права особи на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

Заходи: Серед засад державної екологічної політики України на період до 2030 року є збалансоване використання надр України, перехід до ресурсозберігаючих технологій, повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля, обов'язковість рекультивації та невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства [17]. Також між іншим планується запровадження: екологічного страхування; обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин, визначення якості атмосферного повітря та оцінки впливу його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення; змін проведення розрахунку розміру збитків, завданих державі внаслідок порушення законодавства про надра; створення ефективної системи державного моніторингу навколишнього природного середовища з використанням технологій дистанційного зондування Землі, контролю космічного простору, геофізичних, геоінформаційних технологій; вдосконалення економічного механізму фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища [16].

Висновки. Таким чином, розглядаючи екологічну безпеку при проведенні відкритих гірничих робіт, ми говоримо про неї, як про невід'ємну складову екологічної безпеки як елемента національної безпеки; про безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище на всіх етапах проведення відкритих гірничих робіт; про захист екологічних прав та інтересів не лише

особи, але і суспільства та держави; про раціональне використання природного ресурсу; про нормування та утилізацію відходів; використання новітніх методик та технологій при видобуванні корисних копалин відкритим способом; про чітке правове врегулювання проведення відкритих гірничих робіт; про відповідальність за порушення законодавства, яке регулює проведення відкритих гірничих робіт; інтегроване екологічне управління; про державний нагляд та контроль, дозвільну систему та моніторинг.

Відповідно, щоб екологічна безпека існувала, вона має бути забезпечена. Одним із засобів її забезпечення є правовий. І узагальнюючи проведені дослідження, можна дати таке визначення поняття *правового забезпечення екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт*: це діяльність держави, в особі її уповноважених органів, та діяльність гірничих підприємств, які за допомогою різних правових засобів, методів і заходів здійснюють закріплення, реалізацію, гарантування, охорону та захист екологічної безпеки при проведенні відкритих гірничих робіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n401>.
2. Кодекс України про надра: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Гірничий закон України від 06.10.1999: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14#n9>.
4. Бакка М.Т. Дослідження впливу кар'єрів з видобутку будівельних матеріалів на атмосферне повітря та земну поверхню: Навчальний посібник / М.Т. Бакка, О.А. Пирський, Г.М. Рижов. Житомир: ЖДТУ, 2003. 111 с.
5. Шемшученко Ю.С. Безпека екологічна//Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 1. С. 208.
6. Заржицький О.С. Правові аспекти регіональної екологічної політики: монографія. Дніпропетр.: Наука і освіта, 2003. 160 с.
7. Малишко М.І. Екологічне право України: навч. посіб. К.: Видавничий Дім «Юрид. книга», 2001. 389 с.
8. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: навч. посіб. для юрид. фак. вузів. Київ: Вентурі, 1996. 207 с.
9. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека просторового розвитку продуктивних сил України. Механізм регулювання економіки. 2010. № 3. Т. 2. С. 182–188.
10. Хилько М.І. Екологічна безпека як фундаментальна складова національної безпеки. Вісник ДонНУ імені Василя Стуса. Сер.: Політичні науки. 2021. С. 69–75.
11. Варламова І.С. Теоретичні підходи до визначення поняття «Екологічна безпека». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 23. Ч. 2. С. 161–164.
12. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук. 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право (081 – Право). Національний університет біоресурсів і Природокористування України Міністерство освіти і науки України Інститут економіко-правових досліджень Національна академія наук України. Київ, 2018. 490 с.
13. Яворська В. (2023). Визначення поняття екологічної безпеки при екоциді. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*, (2(65), 56–62. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.8>.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
15. Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М.І. Хилько. К., 2017. арк. 266.
16. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23.03.2021 «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-21#Text>.
17. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#top>.
18. Забеліна К.В. (2019). Оцінка впливу на довкілля підприємств видобування корисних копалин відкритим способом.
19. Бакка М.Т. Екологія гірничого виробництва: Навчальний посібник. І.Л. Гуменюк, В.С. Редчиць. Житомир: ЖДТУ, 2004. 307с.

20. Відкриті гірничі роботи: Ч. I. Процеси відкритих гірничих робіт[Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 184 «Гірництво» / О.О. Фролов, Т.В. Косенко; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл: 15,735 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 151 с.
21. Відкриті гірничі роботи: підручник / А.Ю. Дриженко; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т.Д.: НГУ, 2014. 590 с.
22. Конституція України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
23. Сидоренко О.П. Правове забезпечення: до питання інтеграції поняття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1/2018. С. 39–46.
24. Тендюк А.О. Теоретичні проблеми екологічного менеджменту. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: збірник наукових праць*. Луцький національний технічний університет. Випуск 8(30). Луцьк, 2011. С. 229–237.
25. Екологічна безпека аграрного землекористування: теорія і механізми забезпечення: монографія / Л.С. Купінець, О.В. Жавнерчик; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2016. 316 с.
26. Костюченко О.Є. Визначення поняття “правове забезпечення”. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 1 (68). С. 11–16.
27. Косілова О.І. Правове забезпечення конституційних прав і свобод: адміністративно-правовий аспект. *Інформація і право*. № 1(36)/2021 С. 151–158.
28. Кодекс цивільного захисту України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.
29. Закон України «Про охорону праці»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.
30. Правила охорони праці під час розробки родовищ корисних копалин відкритим способом: Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 18.03.2010 № 61: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-10#Text>.
31. Порядок видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки: постанову Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1107: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1107-2011-%D0%BF#Text>.
32. Екологічних нормативів якості води для визначення екологічного стану масиву поверхневих вод: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 01.04.2024 № 332: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0789-24#Text>.
33. Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин: постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2021 № 1325: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1325-2021-%D0%BF#Text>.
34. Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 № 299: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2002-%D0%BF#Text>.